

**МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО И СРЕДНЕГО СПЕЦИАЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ
ТЕРМЕЗСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ «ТРАДИЦИИ
ИННОВАЦИИ В ИЗУЧЕНИИ
И ПРЕПОДАВАНИИ ЯЗЫКОВ»
(25-26 МАРТА 2022 г.)**

Термез - 2022

Министерство высшего и среднего специального образования
Республики Узбекистан

Педагогический институт
Термезского Государственного университета

Факультет языков

Сборник материалов

Международной научно-практической конференции

«ТРАДИЦИИ ИННОВАЦИИ В ИЗУЧЕНИИ
И ПРЕПОДАВАНИИ ЯЗЫКОВ»

25-26 марта 2022 года

Термез – 2022 г.

УДК :

«Традиции инновации в изучении и преподавании языков»: Материалы Международной научно-практической конференции. – Термез: ПИ ТерГУ, 2022 г. – 715 Фс

Ответственный редактор:

к.пед.н, доц. О.Х.Кадирова – заместитель директора ПИ ТерГУ

по науке и инновациям

ст. преподаватель, Х.О. Бозорова – заведующий кафедрой русского языка и литературы ПИ ТерГУ

Члены редакционной коллегии:

Н.Х. Раимназарова

Ф.К.Чубаева

Г.А.Курбанова

А.А.Гринкевич

Ж.К.Батыршина

С.А.Кабилова

Х.Р.Абдурахманова

Технический редактор: А.А.Умаров

В сборнике представлены результаты научных исследований преподавателей, молодых ученых аспирантов, магистрантов и студентов. Работы отражают многообразие актуальных проблем лингвистики, литературоведения, теории перевода и инновационные методы в изучении и преподавании иностранным языкам. Все статьи прошли процедуру обязательного рецензирования.

Сборник предназначен для преподавателей, докторантов, соискателей, магистров, студентов и широкого круга читателей, интересующихся вопросами языкознания, современной лингвистики, литературоведения, переводоведения и педагогики.

Ответственность за содержание, оригинальность, новизну, стилистическую правильность изложенной в статье информации несёт автор.

Рекомендовано к печати ПИ ТерГУ

© Педагогический институт

Термезского Государственного университета – 2022 г.

Ministry of Higher and Secondary Special Education
Republic of Uzbekistan

Pedagogical Institute of Termez State University

Faculty of Languages

Collection of materials of the International Scientific
and Practical Conference

«TRADITIONS AND INNOVATIONS IN THE STUDY
AND TEACHING OF LANGUAGES»

March 25-26, 2022

Termez – 2022

UDC :

"Traditions of innovation in the study and teaching of languages": Materials of the International Scientific and Practical Conference. - Termez: PI of TerSU, 2022 – 715 p.

Responsible Editor:

Deputy Director of PI of TerSU for Science and Innovation, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor – O.H.Kadirova

Head of the Department of Russian Language and Literature of PI of TerSU senior lecturer, H.O.Bozorova

Members of the Editorial Board:

N.X. Raimnazarova

F.K.Chubaeva

G.A.Kurbanova

A.A.Grinkevich

J.K.Batirshina

S.A.Kabilova

X.R.Abduraxmanova

Technical Editor: A.A.Umarov

The collection presents the results of scientific research of teachers, young scientists, postgraduates, undergraduates and students. The works reflect the variety of topical problems of linguistics, literary studies, translation theory and innovative methods in the study and teaching of foreign languages. All articles have passed the mandatory review procedure.

The collection is intended for teachers, doctoral students, applicants, masters, students and a wide range of readers interested in linguistics, modern linguistics, literary studies, translation studies and pedagogy.

The author is responsible for the content, originality, novelty, stylistic correctness of the information presented in the article.

Recommended for printing by PI of TerSU

© Pedagogical Institute of Termez State University – 2022

СОДЕРЖАНИЕ

ВСТУПИТЕЛЬНАЯ ЧАСТЬ

СЕКЦИЯ 1. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

ИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКОЗНАНИЯ И ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ

1. Абдурахмонова Ш.Р. Бошланғич синфларда она тилини ўқитишнинг долзарб масалалари. (Ўзбекистан).....	17-23
2. Абдурахмонова Х. Р. Тилшуносликда экология тушунчаси. (Ўзбекистан).....	23-28
3. Арабова М. Б. Некоторые проблемы билингвизма в области языкознания. (Ўзбекистан).....	28-33
4. Дусяров Х., Алламуродов А.А., Абдурасулова А.А. Она тилимиз-миллатимиз руҳидир. (Ўзбекистан).....	33-37
5. Ахмедшина Л.Р. Проблема взаимодействия языка и культуры. (Ўзбекистан).....	38-43
6. Исаева М.И. Хурсандова С. Она тилим жону дилим. (Ўзбекистан).....	43-46
7. Кадирова З.З. А.Навоий насрий асарларидаги перифразаларнинг услубий хусусиятлари. (Ўзбекистан)....	46-53
8. Курбонова Ю.Д. Мактабгача ёшдаги болаларни ривожлантиришда бадий адабиётнинг аҳамияти. (Ўзбекистан).....	53-60
9. Муйдинов К.А. Ўзбек тили суд нутқи лексикасида ибораларнинг ифодаланиши. (Ўзбекистан).....	60-64
10. Муйдинова А. Мувашшаҳ шеърининг санъати. (Ўзбекистан).....	64-69
11. Мухаммаджонова Д.О. Тил-миллат қалби. (Ўзбекистан).....	69-74
12. Хужанова О.Т. Особенности употребления дистанционных технологий на уроках литературы. (Ўзбекистан).....	74-79
13. Саидов У.Р. Иш ҳужжатларининг юритишда тил бирликларидан ўринли фойдаланиш. (Ўзбекистан).....	80-85
14. Холиков Н.А. XXI асрда тилшунослик муаммолари ва истиқболлари, ўсиш нукталари. (Ўзбекистан).....	86-92
15. Хўшбоқова О.Т. Рашидов К.К. Дарсдан ташқари машғулотларда Муҳаммад Юсуфнинг “Иқро” шери орқали талабаларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш. (Ўзбекистан).....	92-96
16. Шофқоров А.М. Такрорий сўз ва бадий такрор. (Ўзбекистан).....	97-101

ИШ ҲУЖЖАТЛАРИНИ ЮРИТИШДА ТИЛ БИРЛИКЛАРИДАН ЎРИНЛИ ФОЙДАЛАНИШ

Саидов Ўлмас Рахматович,

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти

таянч докторанти

(тел: 97 402-27-75, email: saidov75@ u mail.uz)

Аннотация. Давлат тилининг жадал жорий қилинишидаги асосий масалалардан бири мамлакатимизда иш юритиш тизимини тўлалигича ўзбек тилига ўтказишдан иборат. Айни пайтда турли соҳа ходимларининг иш юритиш борасидаги билим ва малакаларини мунтазам ошириб бориш ҳам зарурий эҳтиёждир.

Мақолада ташкилот ва муассасаларнинг иш юритиш фаолиятида энг кўп қўлланадиган ҳужжатлар, уларни тузиш тартиб-қоидалари масалалари тўғрисида фикрлар берилди.

Таянч сўз ва тушунчалар: расмий иш услуби, ҳужжатчилик, ҳужжат, ўзбек ҳужжатчилиги, ҳужжатлар тили, иш юритиш қоғозлари, хизмат ёзишмалари, хизмат хатлари, от туркумига оид сўзлар.

Ҳужжатларни тайёрлаш, расмийлаштиришда тилнинг барча асосий қонуниятлари ва қоидаларини маълум даражада билиш зарур, шунингдек, тилнинг имло қоидалари, тиниш белгилари ва услубий қоидалар ҳам пухта эгалланган бўлиши керак. Шу маънода, ўзбек ҳужжатчилигида ҳам жиддий ўрганилиши, амалий ва назарий тадқиқ этилиши лозим бўлган айрим ўринлар бор. Айниқса, ҳужжат номларини ўзбек тилининг ўз имкониятлари асосида шакллантира бориш, ҳужжатчиликдаги сўз, сўз бирликлари ва ибораларнинг ўзбекча муқобилини излаб топиш ва амалиётга киритиш муҳим вазифалардан саналади. Масалан, ҳозирда ўзбек ҳужжатчилигида “справка” маъносида “маълумотнома”, “рапорт” ўрнида “билдириш”, “инструкция” ўрнида “йўриқнома”, “акт” ўрнида “далолатнома”, “характеристика” маъносида “тавсифнома”, “ведомость” ўрнида “қайднома”, “протокол” ўрнида

“баённома” каби атамалар ишлатилмоқда. Албатта, бу ҳолат мантиқан тўғридир.

Республикамизда расмий иш услубини ўрганиш бўйича илк қадамлар қўйилган, хусусан бир номзодлик диссертацияси ҳимоя қилинган¹. Мустақиллик йилларидан кейин ҳам ҳужжатчилик соҳасига оид бир қанча адабиётлар ва қўлланмалар яратилди. Жумладан, “Расмий услубнинг дипломатик ёзишмалар тури” (Муҳиддинова Х.С., Абдуллаева Н.А.)², “Давлат тилида иш юритиш” (М.Аминов, А.Мадвалиев, Н.Маҳкамов, Н.Маҳмудов, Ё.Одилов)³ каби амалий қўлланмаларни эътироф этиш жоиз. Бу қўлланмаларда ўзбек тилидаги иш юритиш ҳужжатларига умумий таъриф ва тавсифлар берилган. Шунингдек, “Давлат тилида иш юритиш” қўлланмасида иш юритиш ҳужжатлари қаторида хизмат ёзишмалари турлари, шакллари ва мазмуни кабилар бирмунча кенгроқ ёритиб берилган.

Хизмат ҳужжатлари орқали давлатлар, идоралар, ташкилотлар, турли муассасалар, корхоналар ўртасида расмий алоқалар ўрнатилади, турли мазмундаги хизмат алоқалари амалга оширилади. Иш қоғозлари мазмунининг мукамал, тўлиқ, аниқ ва лўнда бўлиши уни қабул қилувчи томоннинг осон тушунишини таъминлайди. Ҳужжатшунос А.С.Головач шундай ёзади: “Бошқарув соҳасидаги камчиликларнинг асосий сабабларидан бири айтилиши соҳа ходимларининг кўпчилигида назарий ва амалий тайёргарликнинг бўшлиғидир, улар муассаса, ташкилот ва корхоналарда қабул қилинган ҳужжатлар билан ишлаш йўриқномалари, усуллари ва йўллари мазмуни етарли даражада билмайдилар”⁴. Натижада ҳужжат матнида ва мазмунида турли ғализликларга йўл қўйилади. Ҳужжатлар тилида хатоликларга йўл қўймаслик, ҳолисликни таъминлаш учун юқорида

¹ Бабаханова Д.А. Официально-деловой стиль современного узбекского литературного языка. Автореферат дисс. на соискание уч. ст. канд. филол. наук. -Ташкент, 1987.

² Муҳиддинова Х.С., Абдуллаева Н.А. Расмий услубнинг дипломатик ёзишмалар тури. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Республика таълим маркази, 1997.

³ М.Аминов, А.Мадвалиев, Н.Маҳкамов, Н.Маҳмудов, Ё.Одилов. Давлат тилида иш юритиш. Амалий қўлланма. “Ўзбекистон нашриёти”, Тошкент-2020.

⁴ Головач А.С. Оформление документов. Киев-Донецк, 1983.

таъкидланганидек, тилнинг барча асосий қонуниятлари ва қоидаларини маълум даражада билиш зарурдир.

Ҳужжатчилик расмий иш юритиш таомилларига кўра иш қоғозлари мазмунида қолиплаган бирикмалар тез-тез такрорланади, чунки бундай хатларда кўпинча бир хил турдаги вазиятлар акс этади. Шу сабабли, хизмат хатларининг баъзи муҳим жиҳатлари учун бир хил лингвистик дизайнга эга бўлган тил бирликлари ишлатилиши табиийдир. Бундай жиҳатлар учун сўз бирликларининг маълум бир синтактик модели мавжуд бўлиб, у семантик, услубий хусусиятларига қараб бир қатор ўзига хос нутқ вариантларига эга. Масалан, муайян бир шарт ёки ваъдани тасдиқлаш мақсадида тузиладиган кафолат хатларида кафолат маъноси қуйидагича ифодаланиши мумкин: *“Тўловга кафолат берамиз”, “Тўловни кафолатга оламиз”* каби. Айнан шу жумлани кенгайтириш ҳам мумкин:

- *Қурилиш ишлари тугаши билан бир ой муддат ичида тегишли ҳақни Саноат-қурилиш банкининг 27-бўлими орқали тўлашга кафолат берамиз.*
- *“.....иш тугатилгач тўловни кафолатга оламиз”;*
- *“.....шартнома шартлари учун тўлов кафолатланади”* каби.

Бундай моделларнинг мавжудлиги ва уларнинг нутқий вариантлари ҳужжатларнинг тузилишини сезиларли даражада осонлаштиради. Ягона вазифа - тегишли гапга мос келадиган синтактик моделни ва унинг нутқ вариантини тўғри танлашдир.

Ҳужжатлар тилида от туркумига оид сўзлар ҳам айниқса жуда кўп қўлланади. Хизмат хатлари матнларида баёнот, тавсифлаш, тасвирлаш ҳолати устунлик қилади, шунга мувофиқ матнларнинг мазмуни қоида тариқасида кўплаб тафсилотларни номлашни талаб қилади. Бу эса ҳужжатлар матнида от туркумидаги сўзларга тез-тез мурожаат қилишни тақозо этади.

Ҳар қандай ёзишмада, умуман, кўп ҳужжатларда от сўз туркумининг қуйидаги турлари ишлатилиши кузатилади:

– кишиларнинг исми, отасининг исми, фамилиясини билдирувчи шахс номлари (антропонимлар) – *Раҳим Исломович Алиев, Маҳмуд Собирович Каримов;*

– жой номлари (*Самарқанд шаҳри, Боғишамол кўчаси, Тошкент шаҳри, Қўйлик даҳаси, 42 уй, 14 хонадаон*).

– ташкилот, корхона, муассаса номлари (*Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига, Олий ҳўжалик судига, Маданият ва спорт ишлари вазирлиги, Ўзбекистон миллий университети ва ш.к.*);

– тарихий сана ва байрам номлари (*8 март – халқаро хотин-қизлар куни муносабати билан муборакбод этамиз, 21 март – Наврўз байрами муносабати билан чин дилдан қўтлаймиз, 1 октябрь – Ўқитувчи ва мураббийлар куни муборак бўлсин ва ш.к.*);

– сув ҳавзалари ва иншоотлари номлари (*Чирчиқ дарёси, Чорвоқ сувомбори, Аму-Бухоро канали ва ш.к.*);

– шахс отлари (*ўқитувчи, ишчи, педагог, врач, муҳандис, ҳайдовчи, ўқувчи, тарбиячи, санъаткор, тадбиркор, вазир, ҳоким, сувчи, пахтакор ва ш.к.*);

– нарса отлари (*қозғоз, китоб, дафтар, автобус, машина, автотранспорт, телефон, эшик, дераза, кийим, парта, стол, стул ва ш.к.*);

– ўрин-жой отлари (*сайилгоҳ, оишхона, сартарошхона, шаҳар, қишлоқ, маҳалла, вилоят, туман, шарқ, ғарб, кўча, гулзор, олмазор ва ш.к.*);

– фаолият-жараён отлари (*чорвачилик, овчилик, пахтачилик, гулчилик, асаларичилик, уруғчилик, терим, чопиқ, атторчилик, савдогарчилик ва ш.к.*).

Ҳатто феъл билан ифодаланувчи ҳаракат ва ҳолатлар ифодаси учун ҳам отга яқин сўз шакллари танланади, яъни «ҳаракат номи» деб аталувчи сўз шакллари фаол ишлатилади: «...тайёргарликнинг бориши ҳақида», «...қарорнинг бажарилиши тўғрисида», «...ёрдам бериши мақсадида», «...қабул қилишингизни сўрайман» каби.

Хизмат хатлари мазмунида от туркумига оид сўзлар ҳужжатлар тилининг тушунарли ва лўнда бўлишини таъминлаши керак. Ҳужжат матнининг равшанлиги, фикрнинг аниқлиги, мазмуннинг тўлиқ бўлиши учун от туркумидаги сўзлар ўз ўрнида ва мазмунга мос равишда ишлатилиши мақсадга мувофиқдир. Ҳужжатлар тили - бу мулоқотнинг расмий хусусиятини таъкидлашга ёрдам берадиган лексик воситадир. Матнда сўз ва шаклни танлаш, жумлалар тузиш, маълумотни тўғри етказиш ҳужжатлар тилининг тўлиқ ва тушунарли бўлишини таъминлайди. Ҳужжатда келтирилган маълумот уни қабул қилувчига хабарга қандай муносабатда бўлиш тўғрисида ҳам сигнал беради.

Хизмат ёзишмалари давлатлар, идоралар, ташкилотлар, корхоналар ўртасида, шунингдек, бир томондан шахс, бошқа томондан жамият, давлат, муассаса ўртасида ўрнатиладиган расмий муносабатлар соҳасига хизмат қилади. Шунинг учун расмий маънога эга бўлган ҳар бир сўз, ҳар қандай грамматик қурилиш, манзил эгасига жуда муҳим аҳамиятга эга бўлган хабарни олганлигини, унга жиддий ва масъулиятли муносабатда бўлиши, у ёки бу вазифани бажариши кераклигини билдиради.

Хулоса

- расмий иш юритиш ҳужжатларининг ўзига хос тил хусусиятлари мавжуд;
- ҳужжат юритишда ҳар доим маълум бир тил қоидаларига амал қилинади ва бунга катта аҳамият берилади;
- бошқарув соҳасида ҳужжатлар билан ишлаш йўриқномалари, усуллари ва йўллари мажмуи мукаммал даражада эгалланган бўлиши лозим;
- иш қоғозлари мазмунида бир хил лингвистик дизайнга эга бўлган тил бирликлари ишлатилиши табиийдир;
- ҳужжатларда лингвистик моделлар ва уларнинг нутқий вариантларидан тўғри фойдаланиш ҳужжат мазмунини тушунишни осонлаштиради;

- ҳужжатда тегишли гапга мос келадиган синтактик моделни ва унинг нутқ вариантыни тўғри танлай билиш лозим. Ҳужжат матнларида баёнот, тавсифлаш, тасвирлаш ҳолати устунлик қилади, шунга мувофиқ матнларнинг мазмуни қоида тариқасида кўплаб тафсилотларни номлашни талаб қилади.

Ўзбек ҳужжатчилигида фойдаланиб келинаётган иш қоғозларининг тил хусусиятларини таҳлил қилиб қуйидаги амалий **таклифларни** беришимиз мумкин:

- ҳужжатнинг мазмуни тўлиқ ва мукаммал бўлишини таъминлашда тил бирликларидан тўғри фойдаланиш;
- ҳужжатларнинг расмий хусусиятидан келиб чиқиб матнда сўз ва шаклни танлаш, жумлалар тузиш, маълумотни тўғри етказиш;
- ҳужжатлар тилининг тўлиқ ва тушунарли бўлишини таъминлаш;
- расмий маънога эга бўлган ҳар бир сўз, ҳар қандай грамматик курилишни танлашда ҳолисликка таяниш, ҳужжат юритишда жиддий ва масъулият билан муносабатда бўлиш талаб этилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Аминов М., Мадвалиев А., Маҳкамов Н., Маҳмудов Н., Одилов Ё. Давлат тилида иш юритиш. Амалий қўлланма. – Тошкент: “Ўзбекистон нашриёти”, 2020.
2. Бабаханова Д.А. Официально-деловой стиль современного узбекского литературного языка. Автореферат дисс. на соискание уч. ст. канд. филол. наук. -Ташкент, 1987.
3. Муҳиддинова Х.С., Абдуллаева Н.А. Расмий услубнинг дипломатик ёзишмалар тури. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Республика таълим маркази, 1997.
4. Головач А.С. Оформление документов. – Киев-Донецк, 1983.
5. Учебное пособие. По дисциплине делопроизводство. – Новосибирск. СГГА.